

MUALLIFLIK HUQUQIDA MULKIY HUQUQLARNI JAMOAVIY BOSHQARISH INSTITUTINING TASHKILIY-HUQUQIY SHAKLLARI

*Yakubova Iroda Bahramovna,
Toshkent davlat yuridik universiteti "Intellectual mulk huquqi" kafedrasida dotsenti,
PhD.*

i.yakubova@tsul.uz

Annotatsiya. Huquq egalaringning tashkilotga a'zligi jamoaviy boshqaruv tashkilotini tavsiflovchi muhim elementlardir. Qolaversa, mualliflik asarlaridan ruxsatisiz foydalanish va mualliflarga mualliflik haqini adolatli to'lanmatyotganlik holatlarining ko'pligi muallifning mulkiy huquqlarini jamoaviy asosda boshqarish institutini rivojlantirish zaruratining kuchayib borayotganligidan ham dalolat beradi. Mamakatimizda o'z yechimini kutayogan bir qancha masalalar mavjud bo'lib, mualliflik-huquqiy munosabatlarni tartibga solish, xususan, uning muhofazasida mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish va mualliflik shartnomasi bilan bog'liq jarayonlarni tadqiq etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Kalit so'zlar: mualliflik huquqi, mualliflik shartnomalari bo'yicha haq to'lash, mualliflik huquqini amalga oshirish, mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni jamoaviy boshqarish, asarni omma oldida ijro etish, kengaytirilgan jamoaviy boshqarish.

Аннотация. Членство правообладателей в организации является одним из важных элементов, характеризующих организацию коллективного управления. Эти реформы касаются таких вопросов, как обеспечение прав и законных интересов авторов, прекращение несанкционированного использования произведений, охраняемых авторским правом, справедливая оплата авторских прав, усиление мер ответственности за нарушения авторских прав. Кроме того, большое количество случаев несанкционированного использования авторских произведений и недобросовестной оплаты авторских прав свидетельствует о растущей необходимости развития института коллективного управления авторскими имущественными правами. В нашей стране существует ряд вопросов, которые ждут своего решения, и регулирование авторско-правовых отношений, в частности, коллективное управление авторскими правами при их защите, и исследование процессов, связанных с авторским договором, являются срочная задача.

Ключевые слова: авторские права, вознаграждение по авторским договорам, защищать авторские права в принудительном порядке, коллективное управление авторскими и смежными правами, объекты авторских и смежными правами публичное исполнение произведения.

Annotation. Membership of rights holders in the organization is one of the important elements characterizing collective management organization. These reforms are related to issues such as ensuring the rights and legal interests of

authors, putting an end to unauthorized use of copyrighted works, fair payment of copyrights, and strengthening accountability measures for copyright violations. In addition, the large number of cases of unauthorized use of author's works and non-fair payment of copyright to authors indicate the growing need to develop the institution of collective management of author's property rights. In our country, there are a number of issues that are waiting for their solution, and the regulation of copyright-legal relations, in particular, collective management of copyrights in its protection, and the research of the processes related to the copyright contract are an urgent task.

Key words: copyright, to enforce copyright, royalty, copyright and related rights collective management, public performance or display of a work, objects of copyright and related rights, extended collective management

2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida sohada mualliflik huquqining kafolatli himoya qilinishini ta'minlash, intellektual mulk himoyasi sohalarida milliy qonunchilikni Jahon savdo tashkiloti bitimlarining talablariga muvofiqlashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 26 apreldagi PQ–221-son qarori bilan tasdiqlangan “2022 – 2026 yillarda O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish Strategiyasi” bu borada yanada aniq tarzda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar faoliyatini tahliliy o'rganish, ularni mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni tom ma'noda himoya qiluvchi tashkilotlarga aylantirish choralarini ko'rish zaruratini belgilab berdi.

Odatda, intellektual mulkni boshqarishning ikki usuli amal qiladi va keng tarqalgan. Bular mutlaq huquqlarni ishonchli boshqarish va mualliflik va turdosh huquqlarni jamoaviy boshqarish usullaridir[1, 65-69]. Butun dunyoda aynan ikkinchi usul vositasida mualliflarning mulkiy huquqlarini ta'minlashning samarali usuli sifatida tan olinadi. Biroq, bu boradagi mavjud qonunchilik tizimi, huquqiy doktrina, jamoaviy boshqarishning huquqiy tabiati, huquqlarni samarali himoyasini ta'minlash, huquqbuzarliklarni oldini olish va javobgarlik choralarini qo'llash alohida tadqiqotni talab qiladi[2, 119-123].

Garchi Fuqarolik kodeksida mualliflik huquqini jamoaviy boshqarishga doir normalar yetarlicha mavjud bo'lmasada, Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi qonunning 4-bobi alohida mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarishga bag'ishlangan bo'lsada, shartnoma tushunchasi, uning muhim shartlari haqida normalar mavjud emas. Bu esa, o'z navbatida shartnomaning huquqiy tabiati borasidagi doktrinal masalalarni kun tartibiga qo'yadi.

Yuridik adabiyotlarda mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish tashkilotlari tomonidan tuziladigan shartnomalarga nisbatan majburiyatlar to'g'risidagi va shartnomalar haqidagi umumiy qoidalar qo'llanilgan holda lisenziya shartnomasi hamda mutlaq huquqni tasarruf etish haqidagi shartnomalar haqidagi qoidalar qo'llanilmasligi ko'rsatiladi[3, 66-74]. Ushbu talab xalqaro tashkilotlarning

amaliyoti, xorijiy qonunchilikning huquqiy normalari va amaliyoti bilan tasdiqlangan.

Bunday tashkilotga jismoniy va yuridik shaxslar ham a'zo bo'lishi mumkin. Yuridik shaxslar esa ham tijorat, ham notijorat tashkilotlar maqomiga ega bo'lishi mumkin. Mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish institutining mohiyati huquq egalari keng qamrovli birlashmasi mavjudligini nazarda tutadi va bu, o'z navbatida, huquqlarni jamoaviy boshqarishni tashkil etishning shunday tashkiliy-huquqiy shaklining mavjudligini talab qiladi, bu esa turli huquqiy maqomga ega shaxslarni birlashtirish va ularning huquqlarini jamoaviy boshqarishga imkon beradi [4, 36-45].

Tashkilot a'zolari mualliflar (merosxo'rlar), noshirlar va ittifoqdagi jiddiy kuchni ifodalovchi boshqa huquq egalari bo'lishi mumkin. Bu amaliyot butun dunyoda mavjud. Mualliflar (merosxo'rlar) va iqtisodiy jihatdan kuchliroq nashriyotlar o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvi haqida asosli xavotirlar mavjud. Nashriyotchilar, birinchi navbatda, biznesmenlar bo'lib, ular uchun asarlarni ekspluatatsiya qilishdan olingan foyda muhim ahamiyatga ega. Ba'zi mamlakatlarda noshirlar faqat maxsus foydalanish uchun tashkilotdan cheklangan litsenziyalar olishlari mumkin. Bu mamlakatlardagi nashriyotlar tashkilotga doimiy a'zo sifatida qabul qilinmaydi [5, 76].

Yevroparlament va Kengash tomonidan qabul qilingan 2014 yil 26 fevraldagi Mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni jamoaviy boshqarish hamda musiqa asarlariga huquqlarni ichki bozorda onlayn foydalanish uchun ko'p hududiy litsenziyalash to'g'risidagi 2014/26/EI Direktivasi Frantsiya milliy qonunchiligiga ham implimentatsiya qilingan. Direktivning maqsadlaridan biri mualliflar huquqlari egalari bunday huquqlarni boshqarishda erkinligini ta'minlash va kafolatlashdir. Xususan, ushbu huquq egalari jamoaviy yoki yakka tartibdagi boshqaruv o'rtasida tanlov qilishlari, jamoaviy boshqaruv tashkilotlariga o'zlari ishonib topshirmoqchi bo'lgan huquqlar toifalarini belgilashlari, bunday ishonib topshirish orqali tegishli hududlarni belgilashlari, bunday huquqlarni ishonib topshirish va hech qanday tijorat ustunligiga olib kelmaydigan foydalanish uchun ruxsatnomalar berish va osongina bekor qilishlari ham mumkin bo'lishi kerak. Ushbu erkinlik samarali bo'lishi uchun u barcha huquq egalari ma'lum bo'lishi kerak. Shu sababli, jamoaviy boshqaruv tashkilotlari o'z huquqlarini boshqarishni ularga ishonib topshirmoqchi bo'lgan huquq egalari roziligini olishdan oldin xabardor qilishlari kerak. Ushbu huquqlar allaqachon SACEM nizomi [6] va umumiy qoidalarda mustahkamlangan.

Yuqorida aytganimizdek, cheklangan hudud doirasida juda ko'p sonli tashkilotlarning birgalikda ishlashi juda tor va iqtisodiy jihatdan foydasiz bo'lar edi. Royaltlarni taqsimlash tizimining qimmatligi katta miqdordagi pulni jalb qilishni talab qiladi, bu yerda ko'plab mualliflik jamiyatlari barcha uchun umumiy repertuardan foydalanishning bir sohasida ishlashi kichik davlatda imkonsizdir. Ba'zan ushbu mamlakatlar qonunchiligida aynan shu masala bo'yicha umumiy va juda noaniq qoidalarni topishimiz mumkin. Masalan, Germaniyaning 1965 yil 9

sentyabrdagi 1294-sonli "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni boshqarish to'g'risida"gi qonunining 2-moddasiga muvofiq (keyingi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan), huquqlarni jamoaviy boshqarish bo'yicha faoliyatni amalga oshirish uchun ruxsatnoma berishda u jamiyatga o'z huquqlarini boshqarish bo'yicha ko'rsatmalar bergan shaxslarning soni to'g'risidagi ma'lumotlarni nazorat organiga taqdim etishi kerak[7]. Shunday qilib, nazorat organlari yaratiladigan tashkilotning vakilligini baholab beradi.

Shunday qilib, mamlakatimizda mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarish tashkilotlari a'zolikka asoslangan nodavlat notijorat tashkilotlari shaklida tuzilishi va faoliyat yuritishi mumkin va Qonunning 56-moddasi 1-bandi qoidalariga muvofiq mualliflik huquqi egalari tomonidan to'g'ridan-to'g'ri tashkil etilishi mumkin. Agar jahon amaliyotiga murojaat qiladigan bo'lsak, unda bir davlat doirasida bunday tashkilotlarning soni turli yo'llar bilan hal qilinadi[8]. Odatda, har bir mamlakat uchta variantdan birini tanlaydi: asarlarning ma'lum bir janriga nisbatan turli xil mualliflik huquqlarini boshqaradigan bir nechta tashkilotlar; turli janrdagi asarlarga nisbatan mualliflik huquqining muayyan toifasini boshqaruvchi bir nechta tashkilotlar; turli janrdagi asarlarga nisbatan turli mualliflik huquqlarini boshqaradigan bitta tashkilot.

Amerika Qo'shma Shtatlari mualliflik huquqi jamiyatlari BMI [9] va ASCAP [10] bir xil janrdagi asarlar uchun turli mualliflik huquqlarini boshqaradigan tashkilotlarga misoldir. Bu tashkilotlar, parallel ravishda, bir davlat hududida, musiqa asarlariga nisbatan ommaviy ijro orqali efir, kabel, sim yoki boshqa shunga o'xshash vositalar orqali muloqot qilish huquqlarini boshqaradi. Bu jamiyatlarning repertuari ular o'rtasida taqsimlangan. Bunday tashkilotlarning bir xil huquq egasi bir vaqtning o'zida ikkita jamiyatga a'zo bo'lishi odatiy holdir, chunki bu huquq egasining asar namunalari ushbu tashkilotlar o'rtasida taqsimlangan bo'ladi.

Ikkinchi variantga misol sifatida Frantsiyani keltirish mumkin, bu yerda mualliflik huquqini boshqaruvchi bir nechta tashkilotlar mavjud. Biroq, ular o'rtasida asarlar janriga va foydalanish usullariga qarab qat'iy ajratish mavjud: SACEM (musiqiy asarlarni ommaviy ijro etish huquqi); SDRM (Mexanik ijroga bo'lgan huquqlar); SADC (dramatik asarlarni ommaviy ijro etish va takrorlash huquqi); SGDL (adabiy asarlar); ADAGP (San'at asarlarini qayta ishlab chiqarish va meros huquqi).

Huquq egalarning bir guruhi doirasida alohida tashkilot tashkil etilishi huquq egalarning manfaatlarini boshqa ayrim guruhlar manfaatlariga bo'ysundirishdan qochadi. Shu bilan birga, zamonaviy sharoitda, yangi texnologiyalarning rivojlanishi va foydalanishning yangi usullari (masalan, Internet) paydo bo'lishini hisobga olgan holda, bir tashkilotning turli janrdagi asarlardan foydalanishning ma'lum bir usuliga bo'lgan huquqni boshqarishi osonroq[11]. Bunday tashkilotlar foydalanuvchilar bilan muzokaralar olib borishda va milliy darajada mualliflik huquqi siyosatini shakllantirishda muhim kuchdir.

Jamoaviy boshqaruv tizimi boshlang'ich bosqichida bo'lgan mamlakatlar bir nechta jamoaviy boshqaruv tashkilotlariga ega bo'la olmaydi. Bunday davlatlarda

mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish bo'yicha markazlashgan va yaxlit tashkilotlar tashkil etilmoqda. Ko'pincha markazlashtirilgan tashkilotlar davlat va yarim davlat shaklida paydo bo'ladi (masalan, "Ukraina mualliflik huquqi va turdosh huquqlar agentligi" davlat korxonasi (Ukraina), RUPIS (Belarus Respublikasi)). Bizda ham ilgari mavjud bo'lgan O'zbekiston mualliflik huquqini himoya qilish Respublika agentligini misol keltirishimiz mumkin.

Mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish sohasidagi mutaxassislarining ta'kidlashicha, huquqlarning ayrim toifalari haqida gap ketganda, jamoaviy boshqaruvga xos bo'lgan ko'plab asosiy afzalliklarga faqat bitta tashkilot bilan erishish mumkin (foydalanish uchun litsenziyalar berishda huquqiy yordamning soddaligi va ravshanligi, yagona kelishuv doirasida jahon repertuarining butun majmuasidan foydalanishga ruxsat berish imkoniyati, boshqaruv xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirish va h.k.) va shuning uchun ham mutaxassislar tomonidan huquqlarning har bir toifasi uchun faqat bitta tashkilot yaratish va parallel tashkilotlarning mavjudligidan qochish tavsiya etiladi [12].

Italiyaning mualliflik huquqi to'g'risidagi qonunining 180-moddasining 1-bandiga ko'ra, SIAE (Italiya mualliflar va nashirlar jamiyati)ga tegishli bo'lgan mualliflik huquqini boshqarish bo'yicha monopoliyani o'rnatadi. Biroq, ushbu Qonunning 180-moddasi 4-bandida aytilishicha, "yuqorida nazarda tutilgan mutlaq vakolatlar muallifning, uning merosxo'rlari yoki huquqiy vorislarining ushbu qonunda e'tirof etilgan huquqlarini bevosita amalga oshirish qobiliyatiga zarar yetkazmasligi kerak"[13].

Italiya Konstitutsiyaviy sudi 1968 yil 17 apreldagi qarorida SIAE ning qonuniy monopoliyasi ijtimoiy manfaatli va shuning uchun konstitutsiyaviy ma'qullangan deb hisoblanishi mumkin, deb topdi. Shveytsariyaning 1992 yil 9 oktyabrdagi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Federal qonuni [14]da (42-moddaning 2-bandi) shunday deyilgan: "Umumiy qoidaga ko'ra, huquqlarni boshqarish uchun ruxsat har bir toifadagi asarlarning faqat bitta mualliflik yoki turdosh huquqlar sohasidagi jamiyatga beriladi.

O'zbekiston Respublikasi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi qonunining 56-moddasiga binoan, huquqlarni jamoaviy boshqarish tashkilotlari faoliyatining quyidagi muqobil variantlariga ruxsat beriladi: Huquq egalarining turli huquqlari va turli toifalari bo'yicha alohida tashkilotlarni; bir toifadagi huquq egalarining manfaatlarini ko'zlab turli huquqlarni boshqaruvchi tashkilotlarni; turli toifadagi huquq egalarining manfaatlarini ko'zlab, huquqlarning bir turini boshqaruvchi tashkilotlarni.

Shunday qilib, qonunchilik huquqlarni jamoaviy boshqarish bo'yicha tashkilotlar faoliyatini ularning faoliyat sohalari bilan kesishmasligini tartibga soladi. Biroq, Qonunning ushbu 56-moddasi aslida dunyoda mavjud bo'lgan huquqlarni jamoaviy boshqarish sohasidagi tashkilotlar faoliyatining barcha mumkin bo'lgan variantlarini sanab o'tish bilan cheklangan.

Mamlakatimizda hozirgi vaqtda qisqa vaqt ichida ma'lum bir toifadagi mualliflik huquqi egalarining (yoki ma'lum bir janrdagi asarlarga nisbatan

mualliflik huquqi egalarining) kuchli uyushmalarini shakllantirish uchun iqtisodiy va ijtimoiy shart-sharoitlar mavjud emas. Bunday tashkilotlarni yaratish va normal ishlashi uchun moliyaviy xarajatlar (haqni taqsimlash xarajatlarini hisobga olgan holda) juda katta. Ijtimoiy shart-sharoitlarning yo'qligi mualliflarning professional birlashmalarining zaifligi bilan izohlanadi, ularning mavjudligi ilgari davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan[15].

Turli davlatlarning huquqlarini jamoaviy boshqarish tashkilotlarini shakllantirish tamoyillarini Respublikada rivojlanayotgan vaziyat bilan taqqoslashda mamlakatimizda jamoaviy tashkilotlarni yaratish va ularning faoliyatiga asosiy huquqiy yondashuvlar mavjud degan xulosaga kelishimizga mulkiy huquqlarni boshqarish eng rivojlangan jamoaviy boshqarish tizimiga ega bo'lgan Yevropa mamlakatlarida (Frantsiya, Germaniya, Shveysariya va boshqalar) shakllangan vaziyat turtki bo'ladi[16, 97]. Mamlakatimizda ham, Yevropa mamlakatlarida ham mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish bo'yicha tashkilotlar, qoida tariqasida, a'zolikka asoslangan, shuningdek, asosiy faoliyat turlaridan biri sifatida tijorat faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega emas nodavlat tashkilotidir. Shu bilan birga, huquqlarni jamoaviy boshqarish bo'yicha huquqiy normalarni yaratishda qonunchilik O'zbekistondagi siyosiy, iqtisodiy va huquqiy xususiyatlarini ham hisobga olishi kerak.

Dunyoning ko'plab rivojlangan mamlakatlarida bo'lgani kabi mamlakatimizda ham hozirgi vaqtda davlat huquqlarni jamoaviy boshqarish tashkilotlarini shakllantirish va faoliyat yuritish jarayonida o'z ishtirokini minimallashtirishga harakat qilmoqda. O'zbekistonda ularning shakllanishi jarayoni hali boshlang'ich bosqichda bo'lganligi sababli, ushbu tashkilotlar juda ko'p muammolarga duch kelishmoqda.

Ko'p sonli nizolar huquqlarni jamoaviy boshqarish tashkilotlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish jarayoni ustidan davlat tomonidan nazorat qilishning maxsus huquqiy mexanizmining yo'qligi, shuningdek, huquq egalarining asarlardan foydalanishning bir sohasida va bir toifasiga nisbatan faoliyat yuritishida jamoaviy tashkilotlarning soni to'g'risidagi masala aniq qonun hujjatlarida mustahkamlanmaganligi sababli yuzaga keladi. Afsuski, Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi Qonunning 56-moddasi orqali qonun chiqaruvchi aslida dunyoda mavjud bo'lgan huquqlarni jamoaviy boshqarishning mumkin bo'lgan variantlarini sanab o'tish bilan cheklanib qolgan, hamda jamoaviy boshqaruv tashkilotlariga o'zlari uchun huquqlarni jamoaviy boshqarish variantlaridan birini tanlash imkoniyatini berdi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Yakubov O. Significance And Principles Of The Trips Agreement In The Legal System Of World Trade Organization Agreements //The Peerian Journal. – 2022. – T. 9. – C. 65-69.
2. O. Oqyulov. Intellektual mulkning huquqiy maqomi. [Legal status of intellectual property]. Tashkent, 2000, pp. 36-45.

3. Yakubova I.B. O'zbekistonda mualliflik huquqi bo'yicha mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining vujudga kelishi va rivojlanishi. [Emergence and development of organizations of collective management of copyright property rights in Uzbekistan]. Yurisprudensiya – Jurisprudence, 2021. No. 6. pp. 66-74.
4. Yakubov O. TRADE ORGANIZATION AGREEMENTS: THE MAIN PRINCIPLES OF TRIPS AGREEMENT //Conferencea. – 2022. – С. 119-123.
5. Коллективное управление авторским правом и смежными правами. ВОИС. Женева, 1990.С.76.
6. Sacem низоми https://societe.sacem.fr/docs/SACEM_statutes.pdf
7. Закон «Об авторском праве и смежных правах» (с изменениями, внесенными Законом от 01.09.2017 г.)
<https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/17676>
8. Закон РФ “Об авторском праве и смежных правах”
http://www.consultant.ru/document/cons_doc_law_2238/
9. <https://www.bmi.com/>
10. <https://www.ascap.com/>
11. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/fr/copyright/120/wipo_pub_120_1978_06.pdf
12. <https://createurs-editeurs.sacem.fr/en/brochures-documents>
13. Закон Италии № 633 от 22.04.1941 г. «Об охране авторских прав и смежных прав» (с изменениями, внесенными Законодательным декретом №685 от 15.11.1994 г.)
14. Швейцария: Федеральный закон от 27 сентября 2019 г. «О внесении изменений в Федеральный закон от 9 октября 1992 г. “Об авторском праве и смежных правах”»
15. Якубова И. Б. Право на жизнь-неотъемлемая часть личного неимущественного права //Вопросы современной юриспруденции. – 2016. –№. 12 (62).
16. V.Vaynke. Avtorskoe pravo. Reglamentasiya, osnovi, budushee [Copyright. Regulations, fundamentals, future.]. Denmark, M., 1979, p. 97.